

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЧИТАННІ КРАЇНОЗНАВЧИХ ТЕКСТІВ В УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей визначення змісту та структури формування у старшокласників лінгвосоціокультурної компетентності у читанні на уроках країнознавства у профільній школі. У структурі ЛСКК ми виділяємо соціокультурну, соціолінгвістичну та соціальну компетентності, акцентуючи увагу на структурно-орієнтованому компоненті ЛСКК у читанні країнознавчих текстів. Зміст цих компонентів складають відповідні знання, навички та вміння і здатність та готовність до контактів з носіями мови.

Ключові слова: лінгвосоціокультурна компетентність, зміст, структура, країнознавство, профільна школа.

У руслі основних тенденцій модернізації сучасної системи профільної освіти, вдосконалення іншомовної міжкультурної підготовки учнів профільної школи можливе за умови успішного формування лінгвосоціокультурної компетентності (ЛСКК) у читанні у курсі за вибором "Країнознавство".

Доказом цього є пошук інтересу науковців до розгляду проблем навчання іноземної мови (ІМ) в профільній школі на засадах культурологічного підходу. Так, в останні десятиліття багато науковців так чи інакше торкалися питань методичних передумов формування ЛСКК (О. О. Коломінова, В. М. Топалова, Л. П. Голованчук, А. Й. Гордєєва, Л. П. Рудакова, О. В. Бирюк, А. С. Іванова, С. В. Шукліна, М. Л. Писанко, І. Ю. Голуб, Т. В. Починок, Н. Я. Бачинська), проте в усіх перерахованих дослідженнях особливості формування ЛСКК у учнів старшої школи філологічного профілю у курсі за вибором "Країнознавство" є взагалі мало висвітленими.

Враховуючи вищевказане, з метою створення ефективної методики формування ЛСКК у читанні на уроках країнознавства в межах статті нам необхідно проаналізувати підходи в сучасній методиці викладання ІМ і культур до визначення структури та змісту ЛСКК у читанні країнознавчих текстів; сформулювати визначення ЛСКК у читанні на уроках країнознавства; виділити компонентний склад ЛСКК у читанні на уроках країнознавства; розглянути зміст формування ЛСКК у читанні засобами країнознавчих текстів.

Існує багато визначень ЛСКК, які висвітлюють різні її аспекти. Спираючись на визначення поняття "компетентність" [10, с. 27] та визначення ЛСКК Н. Б. Ішханян [4, с. 69], визначаємо ЛСКК як складну динамічну сукупність знань, навичок, вмінь і здатностей, що дозволяють учневі знаходити, вилучати, усвідомлювати, оцінювати лінгвосоціокультурну (ЛСК) інформацію, і готовність практично використовувати її при опосередкованому і безпосередньому контактах з носіями іншомовної культури в процесі міжкультурної комунікації, що базується на вторинній акультурації учня. Для визначення структури і змісту ЛСКК у читанні на уроках країнознавства необхідно розкрити суть ЛСКК у читанні текстів країнознавчого характеру, тому дамо їй визначення, спираючись на визначення ЛСКК у читанні публіцистичних текстів О. В. Бирюк [1, 64-65]. Так, під ЛСКК у читанні, ми розуміємо здатність старшокласників орієнтуватися в структурно-смысловій організації тексту країнознавчого характеру, розпізнавати, адекватно розуміти та критично інтерпретувати ЛСК інформацію, яку він містить.

Майже всі дослідники, які присвятили свої наукові розвідки питанню структури ЛСКК, розуміють її як складне та багатокомпонентне утворення, включаючи до неї предметну, або тематичну, загальнокультурну, соціолінгвістичну та країнознавчу компетентності (за І. Л. Бім); загальнокультурну, країнознавчу марковану, культурознавчу, лінгводидактичну, соціолінгвістичну та соціальну компетентності (за В. В. Сафонову) [14, с. 72]; загальнокультурну, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну та культурознавчу компетентності (за Ю. В. Кузьменко) [6, с. 4]; загальнокультурну, країнознавчу, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну та соціальну компетентності (за Л. С. Пановою); [9, с. 236]; країнознавчу, лінгвокраїнознавчу та соціолінгвістичну компетентності (за Т. М. Колодько) [5, с. 11-12]. В свою чергу, Л. П. Голованчук у структурі ЛСКК виокремлює ще й культурно-країнознавчу компетентність [3]. С. Ю. Николаєва стверджує, що існування різних визначень структури ЛСКК та її компонентів свідчить про складність проблеми розмежування і виокремлення складових комплексного багатоаспектного об'єкта, і пропонує виділяти в структурі ЛСКК соціолінгвістичну, соціокультурну та соціальну компетентності [8], думки якої ми і будемо притримуватись. О. В. Бирюк слушно зауважує, що структуру ЛСКК саме в читанні необхідно розглядати в межах ще й структурно-орієнтованого компоненту, цільовою домінантою якого є орієнтування в структурно-смысловій організації тексту учня профільної школи.

Отже, охарактеризуємо соціолінгвістичну, соціокультурну та соціальну компетентності як складників ЛСКК. Соціолінгвістична компетентність розглядається нами як здатність особистості вибирати, використовувати та розуміти мовні та мовленнєві засоби іншомовного спілкування з національно-культурною семантикою з країнознавчого тексту відповідно до контексту, ситуації та стилю спілкування [8, с. 425]. Ця компетентність передбачає знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність

організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів [5, с. 11-12]. Зазначена компетентність має на меті формування уявлень про соціальні умовності, такі як початок та завершення бесіди, привітання та прощання, запрошення вибачення і т.д. [9].

Під *соціокультурною компетентністю* ми розуміємо здатність особистості набувати різноманітних культурологічних, лінгвокраїнознавчих, соціокультурних і міжкультурних знань і користуватися ними для досягнення своїх цілей в іншомовному спілкуванні [8, с. 429]. Ця інтегративна властивість особистості учня профільної школи дозволяє індивідові розуміти закономірності розвитку культури як процесу створення, збереження і трансляції загальнолюдських цінностей, орієнтуватись у традиціях, реаліях, звичаях, духовних цінностях не лише свого народу, але й інших націй, уміти спілкуватись іноземною мовою в сучасному світі, оперуючи культурними поняттями й реаліями різних народів [5, с. 12].

Соціальна компетентність поряд з соціолінгвістичною та соціокультурною компетентностями є частиною ЛСКК учня профільної школи, але найменш вивченою. За словником методичних термінів вона означає здатність вступати в спілкування з іншими людьми. Бажання вступати в комунікацію обумовлене наявністю потреби у спілкуванні, мотивів та певного відношення до партнера по спілкуванню та самооцінкою. Вміння вступати в комунікативні відносини вимагає від партнера здатності орієнтуватись в соціальній ситуації та управляти нею [11, с. 286]. Існують також інші погляди на сутність цього поняття. Соціальна компетентність трактується як компетентність, що включає знання про соціальні звичаї, тобто умови життя, особливості міжособистісних стосунків, цінності певної суспільної групи [9]. Так чи інакше, формування соціальної компетентності створює соціально-педагогічні умови для підготовки учнів профільної школи до виконання ролі суб'єкта діалогу культур і культурного посередника в професійно орієнтованому міжкультурному спілкуванні. Погоджуємося з твердженням, що ця компетентність є здатністю й готовністю індивіда вступати в міжкультурне спілкування з представниками інших культур у різних комунікативних ситуаціях, виявляючи гнучкість і мобільність, вирішуючи можливі непорозуміння на міжкультурному ґрунті або запобігаючи їм [8].

Визначаючи дидактичну наповненість компонентів ЛСКК більшість дослідників традиційно оперують поняттями "знання", "навички" та "вміння", що не потребує додаткових аргументів. Як слушно зауважує Т. М. Колодько, в основу структури ЛСКК має бути покладений принцип інтеграції змісту цієї компетентності: знань, умінь і навичок застосовувати ці знання [5, с. 12]. Проте, багато дослідників наголошують на існуванні й інших змістових компонентів: соціокомунікація, досвід спілкування та досвід використання (за П. В. Сисоевим [15]); відношення та орієнтації (за С. А. Могилевцевим); емоційний змістовий компонент – відношення (attitudes) (за G. Neuner); обізнаність з соціокультурним контекстом (awareness) (за J. A. van Ek); відношення, цінності та моделі поведінки (attitudes, value та behavior) (за М. Вугам, G. Zarate), здібності та якості (за В. В. Сафоною). Під здібностями та якостями автор має на увазі лінгвокраїнознавчу та соціолінгвістичну спостережливість, соціокультурну чутливість до взаємодії національного та інтернаціонального в мовних сферах тематично пов'язаної лексики, соціокультурну неупередженість, тобто відсутність етнопсихологічних передумов до міжкультурної інтерференції, при розумінні країнознавчих та геополітичних явищ [13, с. 106-108]. На думку О. В. Бирюк, визначаючи зміст ЛСКК, необхідно враховувати певний соціально-психологічний компонент, що дозволяє здолати бар'єри, що перешкоджають успішному міжкультурному спілкуванню [1, с. 55]. Т. В. Починок пропонує розглядати зміст ЛСКК з урахуванням пізнавального, навчального, розвивального та виховного аспектів іншомовної освіти. Автор має рацію, коли стверджує, що до змісту ЛСКК входять ЛСК знання, вміння, здібності (ЛСК спостережливість, неупередженість, емпатія, та комунікативна гнучкість) та якості (ЛСК сприйнятливості та ввічливості) [12, с. 3-4]. Безперечно, науковці, які працювали в рамках цього підходу, а саме, визначали в змісті ЛСКК крім знань навичок і умінь певний соціально-психологічний складник, називаючи його по різному в своїх дослідженнях, мали рацію. На сучасному етапі розвитку методики навчання ІМ і культур у квітська методична школа науковців під керівництвом С. Ю. Ніколаєвої у складі ЛСКК виокремлює крім знань, навичок та умінь, ще й здатність і готовність до контактів з носіями мови, до якої відносять здатність і готовність до контактів з представниками іншомовної культури, усвідомлення нерозривних зв'язків між мовою та культурою, соціолінгвістичної та ЛСК спостережливості та чутливості, зіставлення феноменів рідної та іншомовної культур, аналізу цих відмінностей та рефлексії, емпатії, толерантності, неупередженості, доброзичливості [8, с. 432]. Розглянувши найбільш релевантні підходи до визначення змісту ЛСКК, будемо трактувати зміст ЛСКК через методичні категорії "знання", "навички", "вміння", "здатність" та "готовність".

За словником методичних термінів знання як форма існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини є компонентом змісту освіти, а на заняттях з ІМ включають знання системи мови та правил використовувати цю систему в теоретичній та практичній діяльності, [11, с. 73]. Знання поділяються на декларативні та процедурні. Декларативні знання будуть представлені *соціокультурним, соціолінгвістичним та соціальним* компонентами, а процедурні знання *структурно-орієнтованим* компонентом ЛСКК у читанні.

Реалізація знань у навчальному процесі відбувається шляхом формування відповідних навичок. Виділяємо *мовленнєві навички*, які формуються в процесі формування ЛСКК у читанні на уроках країнознавства: 1) утримувати в оперативній пам'яті значний відрізок тексту; 2) здогадуватися про значення незнайомих лексичних одиниць за контекстом; 3) орієнтуватися в структурі країнознавчих текстів різних жанрів; 4) виділяти структурні частини країнознавчого тексту та визначати комунікативні функції структурних частин країнознавчих текстів; 5) користуватися різними допоміжними джерелами країнознавчої інформації: електронними словниками та довідниками і мережею Інтернет (за Ю. В. Британ [2, с. 25]). *Структурно-*

орієнтовані навички включають в себе навички виділяти структурні частини країнознавчих текстів різних жанрів та визначати комунікативні функції структурних частин тексту (за О. В. Бирюк [1, с. 63-64]).

Вимоги навчальних програм з ІМ 10-11 класи (профільний рівень), рекомендованих Міністерством науки і освіти програм до викладання курсу за вибором "Країнознавство" 10-11 класи, результати наведених вище досліджень методистів, врахування ступеня навчання та інформаційних потреб старшокласників дають нам підстави виділити *мовленнєві читацькі вміння*, що вдосконалюються в процесі формування ЛСКК. Загальні читацькі вміння класифікуємо за концепцією С. К. Фоломкіної [17] в три групи: 1) забезпечують точність розуміння ЛСК інформації країнознавчого тексту; 2) забезпечують повноту розуміння змісту ЛСК інформації в країнознавчому тексті; 3) забезпечують глибину розуміння ЛСК змісту країнознавчого тексту. Але, пропонуємо поділяти читацькі вміння за А. М. Лесохіною на когнітивні, культурознавчі, аксіологічні та літературознавчі [7, с. 12]. Когнітивні вміння передбачають вміння працювати з будь-яким джерелом ЛСК інформації (словник, країнознавчий інтернет-сайт, електронний довідник тощо), вибирати найбільш прийнятне значення слова, враховуючи культурні реалії певної країни, встановлювати смислові зв'язки у тексті країнознавчого характеру, передбачати зміст тексту, вміння цілісно сприймати країнознавчий текст, виділяти головне та другорядне, узагальнювати ЛСК інформацію, знаходити основну проблему, що цікавить автора, досягнути способ побудови тексту, встановлювати часові та просторові відносини в країнознавчому тексті. Так, група культурознавчих умінь дозволяє розпізнавати в тексті лексичні одиниці з ЛСК компонентом значення, виділяти коло одиниць, що є важливими для розкриття тієї чи іншої теми, створювати культурні портрети героїв художніх і публіцистичних текстів. Аксіологічні вміння включають в себе вміння знаходити оціночну лексику, авторську оцінку та відділяти суб'єктивну думку від фактів. Літературознавчі вміння передбачають вміння знаходити в країнознавчому тексті образні засоби мови (фразеологізми, мовні кліше), вміння визначати модальність тексту.

До *структурно-орієнтованих умінь читання при формуванні ЛСКК* на уроках країнознавства, вслід за О. В. Бирюк, відносимо: вміння орієнтуватися в структурно-смислової організації країнознавчого тексту з ЛСК потенціалом, знаходити та розуміти графічну й образну ЛСК інформацію, прогнозувати ЛСК зміст тексту за його структурними частинами [1, с. 64].

Останнім компонентом змісту ЛСКК є здатність та готовність. Здатність і готовність до міжкультурної взаємодії базується на певній аксіомі, а саме усвідомленні нерозривності мови та культури, які через мислення людини поєднуються в єдине ціле [16, с. 22-23]. Тому інтерпретація культурної варіативності як цілісної системи для створення, передачі, зберігання, обробки продукуюваної людьми інформації як у мовному так і в культурному планах є першорядною метою в навчанні міжкультурного спілкування. Усвідомлюючи нерозривність навчання ІМ та культури, можна уявити складну та неоднорідну структуру здатності та готовності до міжкультурної комунікації, що складається з низки компонентів, а саме: спостережливості, сенсифікації, зіставленні рідної та іншої культур, аналізу їх відмінностей, рефлексії, емпатії, толерантності, неупередженості, доброзичливості [8, с. 432].

Таким чином, під ЛСКК у читанні країнознавчих текстів ми розглядаємо сукупність ЛСК знань, навичок і вмінь, яка забезпечує здатність старшокласників орієнтуватися в структурно-смислової організації тексту з ЛСК потенціалом, розпізнавати, адекватно розуміти та критично інтерпретувати ЛСК інформацію, вміщену в ньому, та забезпечує готовність випускників профільної школи вступати в ефективну міжкультурну комунікацію. У структурі ЛСКК ми виділяємо соціокультурну, соціолінгвістичну та соціальну компетентності, акцентуючи увагу на структурно-орієнтованому компоненті ЛСКК у читанні країнознавчих текстів. Зміст цих компонентів складають відповідні знання, навички та вміння і здатність і готовність до контактів з носіями мови. Зазначені компоненти ЛСКК у читанні країнознавчих текстів знайдуть своє відображення під час створення підсистеми вправ за нашою методикою.

Перспективами дослідження вважаємо детальне визначення та розмежування всіх структурних компонентів ЛСКК в англomовному читанні старшокласників на уроках курсу за вибором "Країнознавство".

Використані джерела

1. Бирюк О. В. Методика формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів у навчанні читання англomовних публіцистичних текстів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. В. Бирюк. – К., 2005. – 196 с.
2. Британ Ю. В. Формування професійно орієнтованої читацької компетенції у майбутніх викладачів англійської мови засобами Інтернет-ресурсів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Британ. – К., 2014. – 206 с.
3. Голованчук Л. П. Навчання учнів основної загальноосвітньої школи культурно-країнознавчої компетенції на уроках англійської мови: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. П. Голованчук. – К., 2003. – 340 с.
4. Ишханян Н. Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингво-социокультурной компетенции // Иноземные языки. – 1995. – № 3–4. – С. 69–73.
5. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. М. Колодько. – К., 2005. – 20 с.
6. Кузьменко Ю. В. Методика формування соціокультурної компетенції учнів основної школи в процесі навчання англійського діалогічного мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Кузьменко. – К., 2007. – 186 с.
7. Лесохина А. М. Формирование у студентов языковых вузов умений извлекать лингвокультурологическую информацию в процессе чтения иноязычных текстов разных жанров (на материале испанского языка): автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания (иностранный язык, уровень профессионального образования)" / А. М. Лесохина. – Санкт-Петербург, 2012. – 26 с.

8. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
9. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. – К.: ВЦ "Академія", 2010. – 328 с.
10. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня "магістр"] / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2011. – 344 с.
11. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика преподавания языков) / [сост. Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин]. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
12. Починок Т. В. Формирование у студентов языкового вуза социокультурной компетенции: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)" / Т. В. Починок. – Гомель, 2012. – 25 с.
13. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В. В. Сафонова. – Воронеж: Истоки, 1996. – 238 с.
14. Сафонова В. В. Методика обучения иностранным языкам. Языковая педагогика в схемах и таблицах. Тема: Социокультурные аспекты современного языкового образования / В. В. Сафонова // Методические тетради. – 3-е изд. – М.: Еврошкола, 2008. – 80 с.
15. Сысоев П. В. Концепция языкового поликультурного образования (на материале культуроведения США): монография. – М.: Еврошкола, 2003. – 406 с.
16. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики. – М.: АСТ: Астрель: Хранитель, 2007. – 286 с.
17. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: учеб.-метод. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 1987. – 207 с.

Осадчая Н. В.

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ И СТРУКТУРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВОСОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧЕНИКОВ ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЫ В ЧТЕНИИ СТРАНОВЕДЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

В статье рассматриваются проблемы определения содержания и структуры формирования лингвосоциокультурной компетентности в чтении на уроках страноведения в профильной школе. В структуре ЛСКК мы выделяем социокультурную, социолингвистическую и социальную компетентности, акцентируя внимание на структурно-ориентированном компоненте ЛСКК в чтении страноведческих текстов. Содержание этих компонентов составляют соответствующие знания, навыки и умения, а также способность и готовность к контактам с носителями языка.

Ключевые слова: лингвосоциокультурная компетентность, содержание, структура, страноведение.

Osadcha N. V.

THE PROBLEMS OF DEFINING THE CONTEXT AND STRUCTURE OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE FORMATION IN HIGH SCHOOL STUDENTS WHILE TEACHING READING AT THE LESSONS OF COUNTRY STUDY

The article reveals the problems of defining the context and structure of high school students' sociocultural competence in reading culture study texts, which are based on cross-cultural interaction as one of the fastest-growing areas of language study, forming cultural awareness of the students. The aim of the article is to analyze the number of factors that raise the study of close links between linguistic, social and cultural components in the country study teaching to high school students and to establish the main components of sociocultural competence by means of its context and structure which is the methodological basis for forming socio-cultural competence in high school students while teaching them reading at the lessons of Culture Study for effective cross-cultural interaction.

As a result of the study, the terms sociocultural competence and sociocultural competence in reading country study texts were defined; the context and structure of sociocultural competence of high school students while teaching them reading at the lessons of Culture Study were identified. The structure of high school students' sociocultural competence includes sociocultural, sociolinguistic and social competences. The context of sociocultural competence includes the knowledge, skills and cultural awareness of international contacts. The context of sociocultural competence is viewed from two angles – linguistic and structure-oriented ones.

For effective formation of sociocultural competence in high school students while teaching them reading at the lessons of Country Study the established methodological structural components of sociocultural competence should be provided in the educational process.

Key words: sociocultural competence, context, structure, country study.

Стаття надійшла до редакції 30.08.15